

Pentezileja (jedna novovjekovna obradba antičkog mita)

A. Amazonka Pentezileja prema antičkim izvorima

Tko je bila Pentezileja? Jedan od mogućih odgovora, kakav možemo naći u kojem leksikonu ili grčkom odnosno latinskom rječniku, bio bi: Pentezileja je kći Aresa i Otrere, kraljica Amazonaka. Amazonke su, pak, mitski ratnički ženski narod koji živi na rijeci Termodontu u Pontu, između Sinope i Trapezunta. Tu su osnovali svoju državu žena s glavnim gradom Temiskiroom.¹ Štuju Aresa, kao praoca, i Artemidu Ταρροπόλοσ. S muškarcima bi dolazile u dodir jednom godišnje (dva proljetna mjeseca) kako bi dobile potomstvo. Mušku bi djecu ubijale ili sakatile ili bi ih davale očevima, a žensku bi djecu odgajale u vojničkom duhu. One ostaju djevice sve dok ne ubiju tri neprijatelja. Oružje im je luk i strijela, koplje, mač, sjekira i polumjesečasti okrugli ili ovalni štit; često su na konjima.

Po pučkoj etimologiji nepravilno se izvodi njihovo ime od μαζός s *α-privativum*, tj. kao da Ἀμαζόννας znači »one koje nemaju dojku«, jer su, navodno, Amazonkama odsijekali ili palili jednu dojku kako im ne bi smetala pri napinjanju luka ili bacanju koplja. Likovne ih umjetnosti, naprotiv, prikazuju uvijek s dvije dojke.

Priča o Amazonkama potječe iz prethomerskoga vremena, npr. deveti Heraklov posao (Hipolitin pojas), Tezejeva otmica Antiope, osvetnički pohod Amazonaka na Atenu, pored njih prolazi Jazon na pohodu Argonauta...

Homer spominje Amazonke u *Ilijadi* tri puta: Belerofont ih je pobio u Likiji (VI,186), Prijam se s njima borio u Frgiji (III,189) i u trojanskoj je ravnici jedan brežuljak nazvan po imenu Amazonke Mirine (II,814). Amazonke Homer naziva ἀντιάναιραι, što će reći »muškarcima neprijateljske« ili »muškarcima ravne« (Maretić to prevodi »muškare«). Pentezileju Homer ne poznaje.

O Amazonkama detaljnije izvještava Herodot (*Povijest*, IV,110 – 117): on ih dovodi u vezu sa Skitima i kaže da od njih potječu Sauromati.

Priča o Pentezileji je kasnijega podrijetla. Spominju je kiklički epovi, točnije *Etiopida* (Αἰθιοπίς), koja se pripisuje Arktinu Milećaninu, zapravo njezin prvi dio koji se još naziva *Amazonija* (Ἀμαζονία). *Etiopida* se, nažalost, nije sačuvala, ali nam je poznat njezin sadržaj zahvaljujući Proklu (Χρηστομάθεια γραμματικῆ), odnosno Fotijevoj *Biblioteci* (naslov nije autentičan). Neovisno o *Etiopidi* priča o Pentezileji javlja se i kod Kvinta Smirnjana u njegovu djelu Τὰ μεθ' Ὀμηρον (*Posthomerica*).

Pentezileja sa svojim ratnicima dolazi Trojancima u pomoć neposredno nakon Hektorova pogreba. Htjela je da je Prijam očisti od grijeha zbog ubojstva. Sada je bjesnjela

¹ Amazonke spominje i Eshil u *Okovanoj Prometeju*:

»Amazonkama tako dovest će te put
kod kojih mjesta nema nikom tko je muž.
Temiskira će jednom nastan biti njen,
uz rijeku će Termodont život živjet svoj...«

(preveo B. Klaić)

među Grcima i usmrtila je mnoge junake, među ostalima i Mahaona, dok je nije Ahilej ubio svojim kopljem (ili mačem). Kada je on dao mrtvo Pentezilejino tijelo Trojancima da ga sahrane, u tome su Grci vidjeli znak ljubavi prema umirućoj (ili umrloj) Amazonki. Naročito se Ahileju rugao Terzit, i on ga zbog toga ubija. Da bi se očistio od prolivene Terzitove krvi, Ahilej mora otići na Lezb, gdje će ga Odisej očistiti od grijeha. Sačuvane slike na vazama prikazuju kako Ahilej hvata umiruću Pentezileju i podupire je, a unutrašnja slika na tzv. minhenskoj vazi prikazuje kako joj on nemilosrdno zabija mač u grudi. Od helenizma sve se više naglašava Ahilejeva ljubav prema Pentezileji.² Kada je Ahilej skinuo mrtvoj Pentezileji šljem, ugledao je njezinu ljepotu i zaljubio se u nju; kasnije je priča dalje oblikovana i razvijana do oskvrnuća mrtvoga tijela.

Rimski pjesnici znaju za Pentezileju. Spominje je i Vergilije u *Eneidi*:

I Amazonke vidje i njine srpolike štite,
Pentesileja ih bijesna u borbi vodi i plamti,
iznad pojasa zlatnog proviruju dojke joj gole,
ratnici-djevojci toj što bitke s muškarcima bije.³

U novovjekovnim je umjetnostima priča o Pentezileji više puta obrađivana, npr. kao drama (Heinrich von Kleist), ep (Heinrich Leuthold), pjesma (Laurence Binyon), simfonijska pjesma (Hugo Wolf), opera (Othmar Schoeck).

B. Sadržaj Kleistove tragedije po prizorima

1. Odisej i Diomed podnose Antilohu izvještaj o borbi između Grka i Amazonaka. Amazonska kraljica Pentezileja traži u borbi samo Ahileja. Antiloh im prenosi Agamemnonovu zapovijed da prekinu besmislenu borbu i da se vrate u logor. Odisej dodaje da se Ahilej zakleo kako se on neće povući dok ne pobijedi Pentezileju.
2. Kapetan javlja da su se Ahilejeva kola prevrnula i da je junak u opasnosti da bude zarobljen.
3. Opisuju se događaji na bojnopolju; Ahilej se uspio spasiti.
4. Grčki kraljevi pozdravljaju spašenoga; Odisej izvještava Ahileja o Agamemnonovu nalogu, ali on ne želi poslušati.
5. Pentezileja se također želi vratiti u bitku. Sva odgovaranja njezinih pratilica ostaju uzaludna.
6. Artemidina velika svećenica priprema, po kraljičinu nalogu, sve za svečanost ruža.
7. Jedna od amazonskih zapovjednica dojavljuje o ponovnom boju; kraljicu ne mogu zadržati, ona je zaljubljena u Ahileja.
8. Ahilej je oborio Pentezileju; Protoe ju je spasila i odvela. Ahilej ih slijedi bez oružja.
9. Amazonke se dogovaraju o bijegu, ali Pentezileja to ne želi.

² Usp. npr. Propercije, III, 11,13 – 16:

Ausa ferox ab equo quondam oppugnare sagittis
Maeotis Danaum Penthesilea rates;
aurea cui postquam nudavit cassida frontem,
vicit victorem candida forma virum.

³ I, 490 – 493 (preveo B. Klaić).

- 10 – 12. Amazonke pokušavaju zadržati Ahileja, ali uzalud. Protoe mu uručuje onesviještenu kraljicu kao zarobljenicu. Ostali grčki kraljevi progone Amazonke koje bježe.
13. Ahilej priznaje da voli Pentezileju.
14. Kada se Pentezileja osvješčuje, drži je Ahilej u zabludi kako je on njezin zarobljenik.
15. U nježnu dijalogu Pentezileja priča Ahileju o običajima svoje domovine. Za svetkovine ruža oni će se sjediniti u ljubavi; kasnije će on biti oslobođen. Grci bivaju potisnuti i sada Pentezileja saznaje da je ona zarobljenica i da je Ahilej želi odvesti u svoju domovinu.
- 16 – 18. Amazonke oslobađaju svoju kraljicu; Odisej odvlači Ahileja sa sobom.
19. Pentezileja se ne raduje svome oslobođenju; velika je svećenica opominje.
20. Ahilej izaziva kraljicu na dvoboj; ona to ne može shvatiti i u smetenosti svoga srca oruža se, usprkos svim odgovaranjima, za strahovit boj.
21. Ahilej želi fingirati borbu i dozvoliti da ga Pentezileja pobijedi kako bi mogao ići s njom u njezinu domovinu. Prigovore grčkih kraljeva on odbija.
22. Velika svećenica želi dati zavezati obezumljenu kraljicu koja žuri s hajkačkim psima na bojno polje.
23. Prekasno je; kneginja Meroe izvještava da je kraljica nasterijelila gotovo nenaoružanog Ahileja i da ga je tada rastrgla, kao da se natječe sa svojim psima.
24. Pentezileja dolazi s Ahilejevim lešom. Kada se osvježila vodom, popušta joj mahnitost. Ona prepoznaje mrtvog Ahileja i na njezine prijetnje moraju joj Amazonke priznati da ga je ona sama ubila i da ga je tako užasno unakazila. To saznanje ubija Pentezileju.

C. Priča o Pentezileji u Kleistovoj obradbi

Kleist se drži osamljene verzije priče o Pentezileji koja se nešto razlikuje od uobičajene. Po toj verziji Pentezileja ubija Ahileja. Bilo da je to Kleist učinio namjerno ili slučajno, time je još više potencirao njezinu tragediju. Kleistov pristup priči prilično je slobodan. Jedino se može konstatirati da se donekle ugledao na *Eneidu* i *Ilijadu*, odakle je preuzeo karakterne crte Odiseja i Diomeda te poneku slikovitu frazu.⁴ I amazonsku državu prikazuje dosta slobodno, a bit te države postaje osnovicom za tragiku glavne junakinje. U Kleistovoj obradbi priča izgleda ovako: Etiopljani su pobijedili jedno skitsko pleme; muškarce su poubijali, a žene uzeli sebi u krevet.

»Ali sve će, što mu je nepodnošljivo,
odupirući se, zbaciti čovek sa svojih leđa«⁵ –

pa tako i žene jedne noći poubijaše uljeze. Ponosne zbog svoga djela, zbog pobjede koju su same izvojevale, nisu više htjele biti potčinjene muškarcima, nego su odlučile osnovati državu žena u kojoj neće biti muškaraca koji bi vladali; zbog toga su one postale ratnički narod, žene koje će znati obraniti svoju državu od susjednih naroda. Borba i pobjeda postale su sredstvo za održavanje države žena. Svakoga proljeća okupljale bi se žene u cvatu

⁴ Usp. npr. stih 838: »Welch ein Wort sprachst du?« s *Ilijadom*, I, 552: »... ποῦον τὸν μῦθον εἶπες;«.

⁵ Sve citate iz Kleistove *Pentezileje* donosim prema knjizi: Heinrich von Kleist [Hajnrih fon Klajst], *Izabrana dela. Pripovetke – Drame – Pisma*, prevod, izbor i predgovor Zoran Gluščević, Beograd (Prosveta), 1964. (Jedino je šteta što prijevod *Pentezileje* nije u metru originala!)

ženstvenosti iz svih krajeva amazonskoga kraljevstva i spremale bi se za pohod protiv naroda koji bi im označio bog na usta svećenice. Upadale bi u neprijateljsku zemlju i zarobljavale bi muškarce, koje bi dovodile u svoje amazonsko kraljevstvo za »svečanost ruža« u sveti Artemidin gaj. Nakon nekog vremena, za »svečanosti zatrudnjelih majaka«, puštale bi zarobljenike njihovim kućama. Samo tako, slijedeći pradavni običaj, može se jedna Amazonka sjediniti u ljubavi s muškarcem.

I tako je mlada amazonska kraljica Pentezileja dospjela na čelu svojih ratnica usred okršaja između Grka i Trojanaca, a da niti jednoj strani nije posebno naklonjena: bori se i s jednima i s drugima, i od jednih i od drugih uzima zarobljenike. Za sebe, pak, ona traži Ahileja. Na samrti joj je Otrera, njezina majka, rekla:

»Idi, slatko moje dete! Mars te zove!

Pelejevića češ za sebe na bojištu ovenčati!«

Pentezileja je te riječi primila kao kakvu oporuku; za nju su one postale nešto sveto i ona nastoji ispuniti majčinu posljednju želju. U ovome ratnom pohodu ona želi samo jedno, njezina duša, čitavo njezino biće ima samo taj jedan cilj: da za sebe osvoji junaka, Hektorova ubojicu, »dragog, surovog, slatkog, užasnog«. Međutim, ta je želja u njoj prerasla u ljubav! Ali ta se ljubav u njezinoj duši manifestira onako kako je ona odgojena, kako su joj utuveli zakonima amazonske države: ona svoga dragoga mora u boju pobijediti, mora ga za sebe osvojiti. Slatka nada da će pobijediti slavnoga junaka podjaruje još više njezino častoljublje. Sada se u Pentezilejinim grudima odvija borba, koju je Kleist opisao izvanrednom snagom: djevojčin prkos lomi se između osjećaja ljubavi prema Ahileju i osjećaja da toga muškarca ona mora pobijediti. Pentezileja osjeća da joj je Ahilej pomutio »ratničko oduševljenje kao još niko dotle«, te je ona kao pokošena kada ga ugleda, kao da je do srži pogodena, kao da je svladana, pobijeđena. Kao da je u njezinim grudima onaj osjećaj koji ju je na zemlju oborio! Zbog toga ona srlja u najveću bojnu vrevu gdje je Ahilej čeka s prezriviim podsmijehom, pa će ga ili savladati ili više neće živjeti. Naravno, ona Ahileja želi samo pobijediti, a ne ubiti. Ali, raspoloženje se mijenja: častoljublje i ženski prkos izgleda da potiskuju želju za ljubavlju i kao da prevladava želja za pobjedom, želja za osvajanjem. Pentezileja želi s oružjem u ruci osvojiti dragoga; ipak, ako bi je Ahilej pobijedio u boju, tada ona ne bi proklinjala nevjernu ratnu sreću nego bi se tužila na to da njezina ličnost, njezina ljepota nije mogla izvojevati pobjedu:

»Bolje je biti prah zemni negoli žena koja je lišena svojih draži.«

Tako se mijenja raspoloženje u njezinim grudima i ona je često u suprotnosti sa strogim propisima države žena, a da taj antagonizam zasad ostavlja da bude razriješen u borbi. Sva se usredotočuje na želju da protivnika vidi pobijeđenog pred svojim nogama. Uzalud je pokušava njezina najvjernija prijateljica Protoe⁶ odvratiti kako nebi ponovno stavila na kocku čitavu četvu; Pentezileja sluša samo riječi jedne druge, ratnički raspložene drugarice i vraća se u bitku. Sada dolazi do odlučujućeg sukoba: Ahilej je kopljem pogađa u prsni

⁶ Riječ-dvije o imenima osoba u drami. Kleist u popisu osoba na početku tragedije navodi imena u latinske obliku, osim Odisejeva koje piše po grčkome *Odysseus* a ne *Ulixes*. U njemačkome tekstu drame mijesaju se grčki i latinski oblici imena. Ja sam se odlučio za grčke oblike, no ne upotrebljavam osobna imena uvijek u onome obliku kako je kod nas uobičajeno (usp. Salopekovu knjigu *Transkripcija i adaptacija grčkih imena*, Zagreb, 1986), nego uglavnom uzimam onaj oblik koji je upotrijebio prevoditelj Kleistove *Pentezileje*. Npr. mjesto *Pentesileja* (s intervokalnim s) pišem *Pentezileja*, amazonska imena *Meroe* i *Protoe* zadržavam u tome obliku mjesto *Meroja* i *Protoja*, itd.

oklop i ona pada s konja, zbog čega na kratko vrijeme gubi svijest. Kada se budi, jasno je da je taj događaj potresao njezinu dušu:

»Ono krajnje što je dostupno ljudskim moćima
ja sam učinila — ono što je nemogućno ja sam pokušala —
celu sebe, sve što imam svoje stavila sam na kocku;
kocka koja odlučuje leži bačena, potez je odigran:
moram to shvatiti — i da sam izgubila.«ii4

Iz Pentezilejenih grudi izbija raspoloženje tuge i mržnje; ona uviđa da postavljeni cilj više ne može doseći. Uzalud je prijateljice pokušavaju spasiti od Ahileja koji nadire; Pentezileja nije sposobna ni za kakvu odluku. Opet joj se gubi razum: čini joj se da je prepoznala lice dragoga gore na suncu i opet bez svijesti pada Protoi u naručje. Ta nesvjestica nije više posljedica pada nego ju je prouzročila razorna moć afekata. Tako je Pentezileja postala Ahilejeva zarobljenica.

Na početku drame Ahilej zna o običajama države žena toliko koliko znaju i ostali Grci; on samo zna da ga Pentezileja u boju traži i njemu je samo po sebi razumljivo da ona traži njegov život. Stoga u početku ni on nema druge želje nego da je ubije i da je mrtvu povlači iza svojih bojnih kola, kako je vukao i Hektora. Ništa ne da naslutiti da bi on u boju s tom protivnicom osjećao što drugačije negoli što bi osjećao u boju bilo s kojim drugim neprijateljem. Kada je stavljen pred činjenicu da se mora boriti sa ženama, tada je on zamislio da se protiv tih žena mora dostojanstveno boriti. Tako i kaže svojim drugovima-suborcima:

»Borite se ako hoćete ko da su vas uškopili;
ja se osećam muškarcem i hoću ovim ženama,
pa makar bio jedini u čitavoj helenskoj vojsci,
da se pokažem dostojnim protivnikom!«

To još više pojačava Kleistovu poredbu: Ahilej je lovac, koji je mnoge junake oborio svojim kopljem, a Pentezileja je divljač, i to »divljač najrede vrste«, kako kaže Odisej. Upravo kao što Pentezileju zadržavaju njezine prijateljice, tako i Odisej opominje Ahileja da se suzdržava od boja jer je to zapovjedio vojskovođa.

Ahilej Pentezileju obara na zemlju, ali pogled na onesviještenu budi u njemu ljubav i taj pogled gasi u njegovim grudima sve ono što je prije osjećao spram nje. On slijedi njezine drugarice i kaže Protoi da ljubi kraljicu i da je spreman zasad joj prešutjeti kako je on pobjednik, sve dok je Protoe, poslije Pentezilejine druge nesvjestice, ne pripremi na njezinu sudbinu. Kada Protoe osviještenoj Pentezileji kaže da je Ahilej voli i da je spreman baciti joj se pred noge, ona i sama priznaje ljubav, ali je ne želi primiti takvu, nego prema zakonima države žena:

»Prokleta da sam ako ikada dopustim da mi priđe čovek
koga mi mač moj dostojno ne privede.«

Kada Pentezileja ugleda Ahileja i kada trgne mač da bi ga ubila, Protoe se u nuždi koristi prijeverom: Pentezileja je u borbi pobijedila Ahileja i Amazonke su ga zarobile. Pošto je Ahilej to potvrdio, Pentezileja je uvjerena. Ona je od svega što se dogodilo između dvije nesvjestice zadržala samo nejasna i nepotpuna sjećanja koja sada drži samo za dijelove ružnoga sna. Pentezileja kliče od radosti, sada konačno može ovjenčati ružama Ahileja i otvoriti mu svoje srce ispunjeno nježnom ljubavi.

U međuvremenu su se Amazonke opet sakupile i suprotstavile se Grcima koji su ih progonili; one nadolaze i sada nastupa odlučujući trenutak za Pentezileju. Ona saznaje istinu: Ahilej je želi odvesti sa sobom da bi je kod kuće, u Ftiji, učinio svojom kraljicom. No, on još nije sposoban pokidati sve spone koje Pentezileju vežu uz državu žena: još za nju važi zahtjev da mora dragoga privesti mačem. Pentezileja mu ništa ne odgovara, ali kako smatra da on treba nju slijediti u njezinu domovinu do Artemidina hrama, ona ga moli i nagovara da na to pristane. Grci, koji bježe pred Amazonkama, odvlače i Ahileja sa sobom, a Pentezileja tada odbacuje posljednji ostatak okova koje amazonski običaji nalažu njezinu srcu te tuguje za dragim i proklinje svoje oslobođenje.

Ahilej je sada uvjeren da Pentezileja neće nikada odstupiti od svojih »mušica« i, kako je on ljubi, odlučuje da će joj u novoj borbi namjerno podleći i da će je tada slijediti u njezinu domovinu kao zarobljenik — jer tako nalažu amazonski običaji. On zna, iz usta same kraljice, da će za nekoliko mjeseci opet biti slobodan. Poznavajući Ahilejeve karakterne crte, ne iznenađuje nas što je on spreman žrtvovati zajedničke ciljeve grčke vojske ako ima izgleda da će ostvariti svoje osobne zahtjeve. Ne iznenađuje nas stoga što on, usprkos Odisejevoj opomeni, izriče svoju neosjetljivost prema toj zajedničkoj stvari. Ahilej uopće ne razmišlja o tome da li bi bilo pametno nagovijestiti kraljici pri izazovu na doboj svoju tajnu namjeru. On je čvrsto uvjeren da će u tu borbu s njim Pentezileja ući s poznatom namjerom: samo da njega vidi pobijedena. Kako će se ona osjećati kada dobije Ahilejev poziv, to on nije mogao predvidjeti. Izazov je izrečen bahatim riječima: mač će odlučiti tko je od njih dvoje dostojniji »da prašinu... jezikom obriše ispred nogu svoga protivnika«.

Budući da Ahilej tako jasno poziva na borbu na život i smrt, on time daje na znanje kako manje polaže na Pentezilejin život negoli na odgovor na postavljeno pitanje. Nije samo ravnodušnost u odnosu prema njezinu životu i smrti, koja je izbijala iz riječi izazova, duboko ranila Pentezileju. Onaj koji joj je poručio takve riječi nedavno ju je volio, tu joj je ljubav potvrdio poljupcem, zbog njega se u njoj nešto slomilo u odnosu prema običajima države žena — a sve to on nije zavrijedio, on nije osjećajan, on je »kameni lik«. U njezinu je srcu nešto buknuo, a to nam pokazuje i Pentezilejin uzvik: »Kameni lik je moja ruka ružama ovenčala?« i objašnjenje: »Sve ćete ponovo imati zarobljenike!«

Stoga nije čudo da je Pentezileja povjerovala kako Ahilej ništa ne osjeća prema njoj. Njezino razjareno čuvstvo zajedno s osjećajem pretrpljene uvrede rodilo je u njoj divlju žed za osvetom, koja se pretvorila u želju za borbom do uništenja. Ona kreće prema Ahileju sa svim ratnim sredstvima, s psima i slonovima i srpastim kolima. Slijepa i gluha, ona ne vidi da joj Ahilej dolazi ususret nenaoružan, ona ne čuje njegove riječi preklinjanja kada ga je već pogodila njezina strijela. Ona ga obara na zemlju i zariva pored svojih pasa svoje zube u njegove grudi. Tijek tih događaja čitatelj doznaje iz glasnikova izvještaja,⁷ a poslije se pojavljuje i sama Pentezileja, ukočena i nijema; tek kada je glavu sebi polila vodom, počinje govoriti. Ona se jasno ne sjeća svih događaja: zna da je savladala Ahileja, ali joj je nejasno da ga je ubila. Njoj je, istina, nejasno ostalo u pamćenju da se nešto strašno dogodilo. Tek kada se povratila iz ukočenosti, polako joj dolazi do svijesti tijekom događaja i postaje svjesna užasne spoznaje da je to doista bila ona koja je rastrgla Ahilejev leš. Sada ona ne može podnijeti tu strahotu i umire, pošto je u svojim mislima sve obnovila. To je neka vrsta samouništenja zbog neizmjernog bola. Možemo se zapitati je li Pentezileja mentalno zdrava? Jest, ona je zdrava i tjelesno i duhovno; ali u njezinu srcu nalazi se

⁷ Zar nas izvještaj glasnika — Meroe — u dvadeset i trećem prizoru ne podsjeća na Euripidove *Bakhe*: tamo je isto tako Agava, obuzeta bakhantskom mahnitošću, rastrgla vlastitog sina Penteja.

strast koja neukrotivo plamti: ona tako divlje mijenja raspoloženja i često gubi svijest — a tada ne pamti prošle događaje. Protoe, pak, potvrđuje da je upravo Pentezileja bila potpun čovjek. Tragedija završava Protoinim riječima da je Pentezileja dobila ono što je zaslužila:

»Klonula je jer je suviše oholo i silno procvetala!

Hrast što zamire na proplanku odupire se buri,

ali prkosno i jedro stablo bura uz tresak obara,

jer mu silovitim naletom može krunu da zahvati.«

Kleist je u jednom pismu izjavio o *Pentezileji* da ju je ispunio svojim najintimnijim bićem, svim bolima i sjajem svoje duše.⁸ To se odnosi osobito na lik glavne junakinje. Strastveno »sve ili ništa« koje njome vlada donekle se može usporediti s Kleistovim životom. Predaleko bi nas odvelo da sada zalazimo u pjesnikovu biografiju, u tragediju njegova života. Koga to posebno zanima, upućujem na izvanredno napisanu esejističko-biografsku studiju o Kleistu iz pera Stefana Zweiga.⁹ Jedino bih ovdje upozorio na jednu paralelu: kao i Pentezileja, i Kleist je u svome životu vodio sličnu borbu, a obje te borbe, i Pentezilejina i Kleistova, završavaju katastrofom (Kleistovo samoubojstvo!). Ipak, da bismo uživali u *Pentezileji*, ne trebamo nužno poznavati Kleistovu biografiju. Dovoljno nam je i ono što nam sama drama nudi: to je tragedija mlade žene, željne života i ljubavi, koja se sva usmjerila jednome cilju — osvojiti dragoga; ali kada su, u njezinim očima, njegove namjere postale neprijateljske, umjesto u sreću ona odlazi u propast. A ta propast nosi u sebi dublje socijalne i moralne korijene.

Pentezileja je drama žene koja želi sebi osvojiti muškarca po zakonima svoje države, države koja poznaje samo ženu kao zastupnicu naroda. I ne samo da se Pentezileja slijepo pokorava običajima svoje zemlje, nego i obratno: običaji sudjeluju u formiranju njezina karaktera. Težnja da stekne ratnu slavu i želja da s oružjem u ruci osvoji sebi muža — razvile su se pod utjecajem amazonskih običaja. Svakako da pjesnik ne odobrava takav odnos muškarac-žena, te na usta svoje junakinje izriče oštru osudu utemeljiteljice i zakonodavke amazonske države: »Tanajin pepeo, razvejte ga u vetar na sve strane!« U tome pokoravanju običajima i leži tragika Amazonaka, a kod Pentezileje, kao njihove predstavnice, moglo bi se govoriti i o tragičnoj krivnji. Ta krivnja leži od početka u njoj: ona se jasno uočava kada se Pentezileja, i nakon poljupca, još uvijek čvrsto drži svoga uvjerenja, a to će je uvjerenje i dovesti do propasti. Pentezileja će biti izazvana Ahilejevom odlukom. Uredbe su, pak, amazonske države takve da se, zapravo, svaka Amazonka nalazi u sličnoj opasnosti, ali svaki put ne mora biti tako tragičan ishod. Na jednu takvu opasnost, točnije na bol koja prijete Amazonkama ukazuje Pentezileja kada priča o oslobađanju muških zarobljenika na »svečanosti zatrudnjelih majaka« i dodaje:

»Po tome ova svetkovina nije najradosnija,

Nereidin sine, jer potoci suza liju

a poneko srce, turobnim jadom obrvano,

nije u stanju da shvati kako veliku Tanaju mogu

da slave i hvale za ovaku odredbu njenog zakonika.«

⁸ Usp. Kleistovo pismo Henrietti Hendel-Schütz u navedenom Gluščeviću prijevodu Kleistovih izabranih djela, str. 417.

⁹ Stefan Zweig: *Der Kampf mit dem Dämon. Hölderlin, Kleist, Nietzsche*, Leipzig, 1929. (Kleist je na str. 153–229); odnosno hrvatski prijevod: *Graditelji svijeta* (preveo V. Šarić), Rijeka, 1965. (Kleist je na str. 277–341).

Iako se u drami ništa ne nagovještava o nekom konfliktu kod ostalih Amazonaka, jasno je da je to prešućivanje bilo Kleistu potrebno jedino stoga da bi jače naglasio Pentezilejinu tragediju.

Ahilej se želi pokoriti zakonima države žena i izaziva Pentezileju na dvoboj; on želi biti lukav, ali time uništava njezin unutrašnji život jer je ona prešutno pristala da se odrekne tih zakona. Time pjesnik uvodi tragičnu ironiju.

Iako je Pentezileja predstavница naroda koji nam po svojim odredbama ni najmanje ne odgovara, čiji nam je moral vrlo tuđ, ipak ona stječe naše simpatije. Upravo ta profesija ratnice iskorištena je kod Pentezileje da bi se dražesno istaknula njezina slika u raznim situacijama. Sjetimo se na primjer scene sukoba između nje i Ahileja na početku drame kada je Pentezileja odrubila Dejfobu glavu. Ahilej je zamahnuo, ali ona,

»... priljubivši se paripu uz vrat grivom obrastao,
uspela je da izmakne njegovom smrtonosnom udarcu,
zateže uzde tako da parip ugrize zlatan dem
i naglo se, uz propinjanje, okrenu. Popustivši uzde,
ona se obazre oko sebe, nasmeja i odjuri.«

Velika scena između Pentezileje i Ahileja zadivit će nas svojom neobičnom ljepotom. Pentezileja misli da je ona pobjednica, a Ahilej zarobljenik; njemu je, dakle, mjesto do njezinih nogu; ona mora voditi riječ. No ona je neiskusna u »ljubavnim umijećima«, te se propituje kod samoga Ahileja što radi ljubav »kad tvrdoglavog lava u okove sabije«. Ali kad Ahilej odgovori:

»Pomiluje me, tako bar mislim, njegove
divljačke obraze i on se onda smiri,«

ona se baš ne drži te upute; samo ga ovjenčava, ali ga istinski ne mazi nego mu govori o osjećajima u svojim grudima, koji su kao ruke što ga miluju. Još uvijek izmiče svoje usne i tek će ga dvadesetak stihova dalje dozvati:

»E, pa onda te pozdravljam ovim poljupcem,
najneukrotiviji čoveče moj!...«

Kao što je jedinstvena i dražesna ova djevičanska uzdržljivost, isto tako privlačno nastupa Ahilej pod djelovanjem neobične situacije u kojoj se nalazi. On sluša pobjedničku pjesmu u kojoj se doziva Himenej da upali svoje baklje, on biva ovječan ružama i, prije svega, na mjestu divlje ratnice, za koju je on vjerovao da mu radi o glavi, stoji najednom divna žena koju on voli. Dva puta pita Ahilej: »ko si ti, čudesna ženo?« i »o ženo nepojamna, ko si?«. On bi htio dobiti razjašnjenje o tome zagonetnom biću. Pentezileja, pak, shvaća pitanje kao raspitivanje o njezinu imenu. Ona mu kaže svoje ime, a on ga dvaput ponavlja s ushićenjem. To sada zvuči kao da njezino ime čuje prvi put, iako ga je prije — u stihu 1139¹⁰ — i sam izgovorio. Možda je time pjesnik htio naglasiti da prije Ahilej i nije mnogo mario kako mu se zove protivnica, dok bi to ponavljanje značilo kako mu sada, u ovoj situaciji kada ga čuje iz usta ljubljene, njezino ime zvuči drugačije nego ranije i da on tek sada osjeća svu puninu te riječi. On moli da mu da »objašnjenje što ga tolika čuda izskuju«, a kada čuje o osnutku države žena, smiješi se rastreseno:

»... Oprosti. Upravo pomislih
da mi ne side možda sa samog meseca?«

¹⁰ Usp. navedeni Gluščevićev prijevod, str. 263.

Kraljica je u svojoj ratničkoj aktivnosti prikazana zorno i dražesno. Ta je aktivnost vidljiva na više mjesta u drami. Čak se očituje i u pričanju drugih lica. Na primjer, glasnikov izvještaj o Ahilejevoj smrti pruža nam sliku Pentezilejine djelatnosti poslije izvršena djela:

»A sada stoji ona, puna grozote i užasa,
kraj negovog leša dok ga sa svih strana njuškaju
njeni psi i čutke, ukočena oka, mrtvo, kao da je
prazan list, gleda u beskrajnu prozirnost pred sobom,
a ubilački luk joj, ko pobjedno znamenje, visi o ramenu.
Pitismo je, dok su nam se kose dizale na glavi,
šta to učini? Ona čutaše. Da li nas poznaje?
Čutaše. Hoće li poći sa nama? Čutaše i dalje.
Užas me spopade i ja smesta dobegoh k vama.«

Tada stoji Pentezileja na pozornici najprije šuteći, ali mi sve doznajemo iz riječi i povika njezine okoline. Kada Pentezileja kvasi svoju glavu, miješaju se među povike užasa i riječi koje od svega toga odudaraju:

»Kako je ljupka!«
»Kako je samo izvila svoju glavicu!«
»Pa kako se
samo brčka u vodi da kapi na sve strane lete!«

Osim toga u Pentezilejinu se nastupu, u njezinu djelovanju uvijek jasno očituje njezino unutrašnje stanje: pored tjelesnoga lika jasno je pred nama i njezino unutrašnje proživljavanje. Posebno bih upozorio na osebujnu izjavu o ljubavi koja dolazi iz Pentezilejinih usta:

»Gledajte, ovo gvožđe ovde, moje druge mile,
ima da ga bezbolno svuče na moje grudi
u najblaži i najmekši zagrljaj,
jer ga gvožđem moram čvrsto obgrliti,«

a naročito:

»... koga bih ružama radije uvenčala negoli njega koga mi majka izabra —
dragog, surovog, slatkog, užasnog, onoga
što nepobednog Hektora savlada...«

i njezinu radost:

»E pa onda, neka si mi zdravo, mladi junače!
Iz rumenih ti obraza bije večna draž životna
kao da si bog! Proključaj sad, srce moje, krvlju tom
što zaustavljana, dolivana, kao da je na njega čekala,
u obe mi komore ovih grudi smireno počiva sad.
O, vi krilati glasnici požude i strasti,
svi sokovi moje mladosti, pokuljajte sada,
potecite mojim žilama kličući od radosti,
i učinite da se, kao kakva zastava crvena,
lepršanjem razglase sva bogatstva ovih obraza.
Mladi Nereidin sin je moj!«

Pjesnik teži posvuda k jačem izrazu; ne štedi riječi poput »grauenvoll« i »entsetzlich«.¹¹ Jezik je bogato ukrašen jasnim i oštro postavljenim, često smionim i hiperboličnim slikama; ne preže čak ni pred grubim i drastičnim, gdje je ono na mjestu. Kleist obilno primjenjuje kontrast, na primjer u velikom prizoru između Ahileja i Pentezileje: Pentezilejina je radost izazvana prijevarom, a kada ona saznaje istinu, ta se radost mijenja u očajanje.

Drama se odvija u dvadeset i četiri prizora bez podjele na činove i bez promjene mjesta radnje. Ali to je jedinstvo mjesta samo prividno jer se prizori odvijaju na najmanje dva različita mjesta: na jednom se mestu odvijaju prva četiri i dvadeset prvi prizor, a na drugome mestu svi ostali prizori. Radnja se polako širi, povećava: prva tri prizora izvještavaju o neodlučnoj borbi između Ahileja i Pentezileje, šesti nam pokazuje djevojke s ružama i nekoliko Amazonaka s njihovim zarobljenicima, deveti stanje Pentezileje nakon njezina pada, a na vrhuncu, u velikom prizoru između Ahileja i Pentezileje, nalazi se priča o osnutku i uređenju države žena, kao naknadna ekspozicija. Majstorsko je djelo treći prizor: na pozornici nema gotovo nikakve radnje, ali ipak on donosi napredak u cjelokupnoj radnji. Vani na zemljištu, izvan pogleda gledateljâ, bježi Ahilej pred Pentezilejom koja ga progoni i taj je bijeg promatran i opisan s pozornice. To je poznato tehničko sredstvo koje Kleist ovdje primjenjuje, ali on postavlja više promatrača koji jedan drugome upadaju u riječ, čak međusobno i proturječe. Time se cijeli prizor, zbog premještanja radnje iza pozornice i na pozornicu, odvija kao u nekoj zadihanosti, u nekoj napetosti.

Kada je drama tiskana, različito je primljena: više pokudno negoli pohvalno. Ni Goethe nije bio njome oduševljen. U jednome svom pismu Kleistu negativno se izrazio o *Pentezileji*. Vjerojatno mu je smetao, iako to nije izriječno spomenuo, način kako Kleist tretira antičke likove, legendu, događaje, to jest ne prikazuje ih u onoj pobožnoj uzvišenosti, kao su to činili klasici. Goethe je napisao: »Mit der Penthesilea kann ich mich noch nicht befreunden. Sie ist aus einem so wunderbaren Geschlecht und bewegt sich in einer so fremden Region, daß ich mir Zeit nehmen muß, mich in beide zu finden.«¹² Goethe je također pokudio neprikladnost drame za izvođenje na pozornici.

Kleistovo stvaralaštvo pada između klasicizma i romantizma. On je htio njemačku tragediju uzdići do visine jednoga Sofokla i Shakespearea. Pored *Pentezileje* njegovim se remek-djelima smatraju tragedija *Princ Friedrich humberški* i komedija *Razbijeni vrč*, najbolja njemačka komedija 19. stoljeća koja svojom strukturom podsjeća na Sofoklova *Kralje Edipa*.

SUMMARIUM

Domagoj Grečl

DE PENTHESILEA

Si quid de Penthesilea, Amazonum regina, cognoscere vis, Homeri carmina frustra scrutaberis: belligerae puellae primus, ut videtur, auctor Ἀχιλλοπιδος meminit, qui eam Achillis manu interfectam esse affirmat. Cui fabulae quidam antiqui scriptores hoc quoque addunt, Achillem, simulac vultum moriturae aspexerat, ingenti amore flagravisse. Penthesileae obitum saevique Achillis ardorem etiam scriptores recentioris aevi tractaverunt, inter quos praecipue memorandus est Henricus von Kleist. In hac disputatiuncula Germanici poetae tragoedia, cui titulus *Penthesilea*, recensetur: quomodo partes eius inter se cohaereant quamque apte vetus materia dramatis formae conveniat.

¹¹ »Jezovit« i »užasan«.

¹² »S Pentezilejom se još ne mogu sprijateljiti. Ona je iz tako čudnovata roda i kreće se u tako neobičnoj regiji da mi treba vremena kako bih se u obojem snašao.« (Goetheovo pismo Kleistu od 1. veljače 1808).